

אחד. היתה לו אצטבא (מקום מוגבה) כנגד פתחו – פותח כדרכו ואינו חושש (שגם כשהיא פתוחה אינו נראה לרבים כל כך. לרש"י, פותח אף בשני כדרכו. ולהרמב"ם – דוקא בחמשי, ואעפ"י שיש לה שני פתחים. לח"מ).

חנויות שאינן של דברי מאכל – סגורות לגמרי (כן מסיק בספר גבורת ארי, ומובא במשנ"ב תקעה סקי"ח).

ה. עברו אלו ולא נענו, ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה [זה הבונה בית חתנות לבנו], ובנטיעה של שמחה [זה הנוטע אבוורנקי של מלכים – אילן גדול המיסך ומצל והמלך מטייל תחתיו], ובשאיילת שלום – החברים אין שאיילת שלום ביניהם. עמי הארץ ששואלים – מחזירים להם בשפה רפה ובכבוד ראש. והם מתעטטים ויושבים כאבלים וכמנוודים, כבני אדם הנוזפים למקום, עד שירחמו עליהם מן השמים.

ו. אמר רבי אלעזר: אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו [בהשטחתו ארצה. ע' מגילה כב] אלא אם כן נענה כיהושע בן נון...; אין אדם חשוב רשאי להגור שק אלא אם כן נענה כיהורם בן אחאב... להלכה נקטו הפוסקים שאין איסור לאדם חשוב ליפול על פניו כשמתפלל בביתו, או אף כשמתפלל עם הציבור אך אינו מתפלל על הציבור, או כשכל הציבור נופל עמו על פניו. וכן בנפילה שהיא רק הטיית פנים וכיסוי הראש אין איסור בכל אופן (עפ"י או"ח קלא, ח ומשנ"ב).

יז. מקומות הצריכים לגשם בתקופת תמוז, כיצד הם נוהגים בשאיילת הגשמים?

רבי הורה לבני נינוה שהם צריכים לגשמים אפילו בתקופת תמוז, לשאול מטר ב'שומע תפלה' כשאר בקשות של יחיד. ואילו רבי יהודה סבר שכל מקום ומקום שואל בברכת השנים כפי צרכיו, הכל לפי השנים ולפי המקומות ולפי הזמן. וכן פסק רב נחמן, אבל רב ששת פסק לשאול ב'שומע תפלה'. וכן מסקנת ההלכה.

דעת הרא"ש שארצות שלמות הצריכות למטר – שואלות בברכת השנים, ושאר פוסקים חולקים. אך יש אומרים שבמדינות שעונות הקיץ והחורף שלהם מהופכות מבראשית ישראל ובבבל – שואלים מטר בחורף שלהם, לאחר הפסח.

פרק שני; דף טו

יח. א. סדר תעניות אחרונות כיצד?

ב. כיצד נוהגים אנשי משמר ואנשי בית אב בתעניות שגוזרים על הציבור?

א. סדר תעניות אחרונות, כיצד? – מוציאים את התיבה (עם ספר התורה בתוכה. ערי"ף, רמב"ם תעניות ד, א; חדושים ובאורים, שעורים לזכר א"מ ח"ב עמ' כה) לרחובה של עיר, ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא אלקים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה... (וראה עוד להלן פירוט המעשים).

מורידים לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם – כדי שיהא לבו שלם בתפלה, ואומר לפניהם

עשרים וארבע ברכות; שמונה עשרה שבכל יום (מלבד ברכת 'ולמלשינים' שתיקנה שמואל הקטן ביבנה. רש"י, ועתור"ד לעיל יג), ומוסיף עליהן עוד שש. תחילה מוסיף דברים ומאריך בברכת גאולה וחותם 'גואל ישראל', ולאחריה מוסיף שש ברכות וחותם כל אחת ואחת כענינה, כמפורט במשנתנו. (וראה הנוסח בשלמותו בחדושי הרמב"ן).

ב. שלש תעניות הראשונות; לדברי רבי יהושע אנשי משמר מתענים ולא משלימים, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב והם באים לסייעם, ואם מתענים אין להם כח לעבוד. ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. וחכמים אומרים: אלו ואלו לא היו מתענים כלל. שלש שניות – לרבי יהושע, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ולא משלימים ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. שבע אחרונות – לר"י, אלו ואלו מתענים ומשלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים.

דפים טו – טז

ט. א. אלו מנהגי צער נהי ותשובה עושים בתעניות אחרונות?

ב. את מי מורידים לפני התיבה להתפלל?

א. בתעניות אחרונות היו יוצאים לרחוב – לומר, זעקנו בצנעה ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא (רבי חייא ב"ר אבא); – גלינו, גלותנו מכפרת עלינו [ריש לקיש. ולפי טעם זה, הוא הדין כשגולים מבית הכנסת לבית הכנסת].

ומוציאים את התיבה לרחובה של עיר – לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו (רבי יהושע בן לוי). מתכסים בשקים – לומר הרי אנו חשובים כבהמה (רבי חייא בר אבא).

נותנים אפר מקלה על גבי תיבה – כלומר עמו אנכי בצרה; בכל צרתם לו צר (רבי יהודה בן פוי; ריש לקיש). [אמר רבי זירא: בתחילה, כשראיתי לחכמים שנותנים אפר מקלה ע"ג תיבה – מזדעזע לי כל גופי]. וכן נותנים אפר בראש הנשיא ובראש אב בית דין, ואחר כך כל אחד ואחד נותן בראשו – במקום תפלין. [הנשיא ואב"ד, אחרים נותנים על ראשם, שאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, ויש בדבר עגמת נפש יתרה]. ר' לוי בר חמא ור' חנינא; אחד אמר: הרי אנו חשובים לפניך כאפר. ואחד אמר: כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק. [ויש ביניהם נתינת עפר; לטעם ראשון נותנים ולשני אין נותנים. וכתבו התוס' שלפי זה יש ליתן אפר שמעצמות אדם דוקא].

יוצאים לבית הקברות – אחד (מהזוג הנזכר) אמר: הרי אנו חשובים לפניך כמתים. ואחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. [ויש ביניהם קברי עכו"ם].

א. הסכמת הפוסקים האחרונים שלכתחילה יש לילך על קברי ישראל, ואם אין – הולכים על קברי עכו"ם. ובלבד שאין הגויים מעמידים גילוליהם בבית הקברות.

ב. הסכמת אחרונים (ע' שערי תשובה תקעט, מהנוב"י) שאין להביא ספר התורה לבית הקברות.

הזקן שבהם [והוא חכם] אומר דברי כיבושים, [אם אין זקן שהוא חכם – אומר חכם שאינו זקן, ואם לאו – אדם של צורה, שדבריו מתקבלים]: לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שכן מצינו באנשי נינוה וכו'.